

חנה שמרלינג

מדריך לקידום הילד כתשתית לתוכנית לימודים אישית

חוק החינוך המיוחד

בשנה החולפת חוקק בכנסת ישראל חוק החינוך המיוחד. חוק זה הינו יוזמה פרטית של הורים בעלי חזון, ואירגונים התנדבותיים שונים, שפעלו למסד את החינוך והטיפול בילד החריג על פי חוק המחייב את המדינה. חוק זה מסייע רבות לעבודה באוכלוסיית החינוך המיוחד משום, שהוא מחייב הכנת תוכנית לימודים אישית לכל ילד (חוק החינוך המיוחד תשמ"ח, פרק ד', סעיף 19 – ראה נספח א).

הצרכים

כידוע, אין החינוך המיוחד מהווה מקשה אחת של תלמידים. אוכלוסיית החינוך המיוחד מגוונת ושונה ביכולת התפקוד הקוגניטיבי, הרגשי, הפסילוגי, החברתי וההתנהגותי. מדובר בתלמידים המתפקדים ברמות שונות של פגור שכלי, בתלמידים בעלי הפרעות רגשיות, תלמידים בעלי ליקוי למידה על רקעים שונים ותלמידים בעלי לקות בחושים שונים.

בנוסף, כל אוכלוסייה מורכבת מקבוצות גיל שונות, ולפי החוק אף הורחב טווח הגילאים של התלמידים בחינוך מיוחד. מטבע הדברים, כל סוג אוכלוסייה בכל גיל מחייב התייחסות שונה. החוק מכיר בקשיים אלו, ולכן הוא מחייב בנית תוכנית אישית. ברור, שתוכנית לימודים אישית הינה יעילה אם מובטח לה המשך לאורך כל שנות הלימודים. על התוכנית האישית לכלול את המרכיבים הבאים:

- הצרכים המיוחדים של כל התלמידים.
- התאמה לקשיים של הילד המסויים.
- דרוג התחומים החינוכיים, הלימודיים והטיפוליים.
- אפשרות להערכת הישגים.
- פריסה מערכתית של כל הגורמים המטפלים בילד באותה תקופה.
- רצף לאורך כל תקופת הלימודים על לסיומם.

המצב העכשוי

המצב כיום הוא, שאין בידי המורה תוכנית לימודים מדורגת על פיה אפשר לבנות

תוכנית אישית. לכן, הופכת עבודת המורה ל"אקראית, בלתי מקצועית ובלתי מבוקרת" (שלומי דליה – "תוכנית לימודים אישית" חוק ללא תשתית – החינוך המיוחד מס' 34 כסלו תש"ן עמ' 23 – 24).

המורות בוחרות כיום את נושאי הלמידה ע"פ שיקולים סובייקטיביים, לעיתים ללא קשר עם מה שנלמד בעבר, וללא המשך בשנים שלאחר מכן כאשר המורים מתחלפים.

בהתחשב בצורך בתוכניות מדורגות וכדי לקיים את החוק, נבנה כלי: המדריך לקידום הילד בעל אחור התפתחותי. כלי זה נבנה בשנת תשמ"ט ע"י הפסיכולוגית דר' לוצ'יה פסקל מהשירות הפסיכולוגי חינוכי בפ"ת עם שתי יועצות חינוכיות בבתי ספר מיוחדים – הגב' חנה שמרלינג מבי"ס ממ"ד נעם וחט"ב עמלני – ממ"ד שלום וגב' יהודית אברהמי מבי"ס קורצ'אק. יש לצ.ן את תרומתן הרבה של המפקחות גב' יערה חלמיש וגב' חסידה דנאי, שנרתמו לעבודה בהגדה ובעריכה הלשונית, והשקיעו ממרצן וזמנן בנטלן חלק פעיל בשנת תש"ן. המדריך יצר לאור, אי"ה, לקראת שנה"ל תשנא, בהוצאת מכללת אורות-ישראל.

ראציונל

המחשבה, שהנחתה את יוצרי הכלי היתה לגשר בין שני תחומים המעורבים בתהליך ההתפתחותי של הילד – התחום הפסיכולוגי והתחום החינוכי. תחומים אלה, למרות קרבתם, אינם זהים. כל תחום מהווה זווית ראייה אחת והשילוב בין שני התחומים מאפשר למטפל להכיר את הילד ולכן ללמדו בצורה יעילה יותר.

השילוב בין שני התחומים במדריך זה נעשה תוך התבססות על מערכת סטטים פסיכולוגיים – לא כמערכת למדידת אינטליגנציה, אלא כאבני דרך לדרישות אובייקטיביות, שהובילה לקביעת יעדים דידקטים חינוכיים. יעדים אלה פורטו למערכת של מטרות אותם יעבד המורה לתוכנית לימודים אישית.

הראציונל במבנה המדריך מדגים כיצד המושגים הפסיכולוגיים המופשטים לובשים צורה מוחשית מעשית של מושגים חינוכיים דידקטיים.

התיאוריות של שלושה תיאורטיקנים פסיכולוגיים היוו את הבסיס לגבי המושג הנקרא אינטליגנציה: זאן פיאזה, דוד וכסלר ואלפרד בינה סימון. בכלי זה שולבו מערכות המושגים ההתפתחותיים בתוך מערכת התחומים, היעדים והמטרות החינוכיות.

מערכת זו מותאמת בו זמנית לתחומי התפתחות ולפי גילאים ולפיכך מהווה בסיס לקביעת תוכנית דו-מימדית: תוכנית אורך – רב שנתית וגילית; תוכנית רוחב – רב תחומית.

הצגת הכלי

המדריך לקידום הילד בעל אזור התפתחותי כולל שלוש טבלאות לפי שלוש שכבות גיל:

- שכבה צעירה : כתות א – ג.
- שכבת ביניים: כתות ד – ו.
- שכבת בוגרים: מכתה ז ומעלה.

נקבעו שנים עשר תחומים של התפתחות קוגניטיבית והסתגלותית המופיעים בכל טבלה (ר' נספח ג). בהתאם לשנים עשר התחומים נקבעו היעדים לכל תחום. בשכבת הגיל הצעירה – פורטו עשרה יעדים לכל תחום. בשכבות גיל הביניים והבוגרת פורטו חמישה יעדים לכל תחום.

המדריך כולל פירוט של כל יעד למטרות אופרטיביות. דפי הפירוט של כל יעד למטרות אופרטיביות מהווה כלי כפול:

- בדיקת מצבו וקשייו של התלמיד.
- קביעת תוכנית עבודה בהתאם לצרכיו של התלמיד.

מומלץ להשתמש בטבלאות אישיות לכל תלמיד, בנוסף לטבלה כללית כתתית, אשר תדגים את התמונה הכללית. כל תקופת טיפול תסומן אף היא בצבעים שונים על הטבלה.

הבדיקה של מצב התלמיד, הערכת מצבו מחדש וקביעת היעדים והמטרות תעשה ע"פ גליונות ההדרכה (נספח ד).

אמות המידה להרכבת תוכנית הלימודים האישית הן:

- א. אופי המסגרת הלימודית – האם התלמיד נמצא בכתה רגילה או במסגרת מיוחדת בבי"ס רגיל, בבי"ס מיוחד – בחטיבה צעירה או בחטיבת ביניים. אופי המסגרת הלימודית משפיע על תוכן הרכבת התוכנית האישית, וכן יש לשקול מה תהיה המסגרת הלימודית בעתיד, כיון שאם התלמיד עתיד לעבור למסגרת אחרת – יש להכינו לכך (אם מתכוונים, למשל, לשלבו בכתה רגילה – יש לברר מהו התחום החשוב למען הצלחת שלובו).
- ב. גיל הילד – כאשר מדובר בתלמיד צעיר יש לבסס מושגים או לטפל בתחומי מוכנות שונים, אך כאשר מדובר בתלמיד בוגר המסיים לימודיו ועולה לחטיבה – ראוי לבחור את תחום ההכנה למקצוע ולתעסוקה.
- ג. פרופיל ספציפי של התלמיד – לאור האינפורמציה המקצועית הקיימת אודות התלמיד. יש להתחשב ברו"ח הפסיכולוגי, הסוציאלי, הרפואי, הלימודי וכן האינפורמציה הידועה מההורים, כל הגורמים האלו ישפיעו על בחירת התחומים והנושאים ליצירת התוכנית האישית כאשר יש לקחת בחשבון את נקודות החוזק לעומת נקודות החולשה.

- ד. משך זמן הטיפול – ראוי לתכנן את התוכנית בהתאם לזמן הריאלי שיש לטפל. אין תוכנית לתקופת טיפול של שנתיים דומה לתוכנית טיפול של מספר חודשים. התקופה המוצעת לתכנון הינה שליש או מחצית משנת הלימודים.

שימושי הכלי

מבחינת המורה:

- א. מודעות ליעדים הכלליים של התהליך החינוכי עד פירוטם למטרות ספציפיות.
- ב. אפשרות ליצירת קשר בין כל המטפלים במערכת בביה"ס (לפי התחומים השונים).
- ג. כלי למעקב ולבקורת.
- ד. הקלה על עבודת המורה ע"י תיחום הנושאים, מיקוד היעדים ופירוט המטרות.
- ה. צורת רישום קלה, נוחה ושיטתית.

מבחינת התלמיד:

- כאשר מצוין בגליונות ההדרכה מצבו העכשוי של התלמיד מתקבלת תמונה אשר מצביעה על:
- א. תמונה התפתחותית עכשווית.
 - ב. תמונת רצף לצורך טיפול לאורך השנים – בעקבות התחומים, היעדים והמטרות שאינו שולט בהם.
 - ג. מוצגת תמונת מצב מבחינת החסר לתלמיד ומבחינת הקיים בו.

מבחינת ההורים:

ההורים מודעים לתחומי ההתפתחות באופן כללי, שותפים בשיקולים לבנית התוכנית האישית המתאימה לילדים ובעת הצורך יכולים להשתתף בטיפול (כגון: בתחומי ההסתגלות החברתית).

הדגמת השלבים בבנית תוכנית לימודים אישית

כיצד נבחר התחום?

עודד הוא בן 10, ותלמיד כתה ג (לקוי למידה). בבדיקה שנערכה ע"י המורה, נמצא שאינו מכיר את סביבתו הקרובה. ההורים טוענים אף הם, שאינו עצמאי ולמרות שהינו הבכור במשפחה בת שלושה ילדים הינו תלתי מאד. עודד גר בעיר והורים מצפים, שיוכל להתמודד באופן עצמאי בסביבתו הקרובה.

בישיבת צוות בשיתוף הפסיכולוג, היועצת, המחנכת והסייעת נקבע, כי בחירת התחום לתוכנית לימודים אישית עבור עווד היא – ידע כללי, בהתאם לפוטנציאל שלו וליכולתו לממש זאת, לעזור לו להגיע לעצמאות אישית. עשרת היעדים בתחום ידע כללי בשכבת הגיל הצעירה הינם: הקניית פרטים אישיים, הכרת חלקי גוף, הכרת בע"ח וצמחים, הקניית מושגי זמן, הכרת צבעים, הכרת חומרים, הכרת יחסים במשפחה, הכרת ביה"ס, הכרת הסביבה הקרובה וידעת הארץ. כאמור לעודד נבחר יעד 9.א – הכרת הסביבה הקרובה.

השימוש בגליונות ההדרכה

ע"פ גליונות ההדרכה של התחום – ידע אישי המורה ציינה את מידת שליטתו (בדיקה א). בגליון בו פורט היעד – הכרת הסביבה הקרובה, נמצא, כי עווד אינו שולט במטרה המסומנת 9.ד – הכרת מרכז קניות קרוב לבית. מטרה זו נבחרה לטיפול למשך חודשיים.

תכנון הוראת המטרה

(ע"פ דף המוצע ע"י ד"ר דן רונן) נספח ד. בשלב זה המורה מפרטת בעצמה.

ניתוח המטרה הכללית: הכרת מרכז קניות קרוב לבית

1. חיזוק הידע על ציון מקום הבית.
2. חיזוק הידע אודות מקומות בולטים בסביבת הבית.
3. הכרת רחובות סמוכים לכתובת המגורים.
4. הכרת מרכז הקניות.
5. הקניית ידע כיצד ומתי נעזרים במרכז הקניות.
6. התנסות ממשית בפעילות מרכז הקניות.

אסטרטגיית ההוראה

הוראה קבוצתית.

הוראה יחידנית.

משאבים וחומרים

בניית אזור המגורים מקופסאות על מפת תבליט.

מפה עירונית מוגדלת – לסביבת המגורים.
 מרכז למידה – הכרת הסביבה הקרובה.
 דפי עבודה.
 משחקים.
 התנסות ממשית עם התלמיד באיזור עצמו.

מקורות

1. אורתור גינה, עדה הגר וחיה קרטוני, מיל"י, מבחן משכל לגיל הרך, הוצאת האוניברסיטה העברית ומשרד החינוך והתרבות.
2. בירן רינה, מדריך לקידום המוגבל ביכולתו השכלית, הוצ' מכללת דוד ילין 1984.
3. גלנץ יוסף, המבחנים הפסיכולוגיה, הוצ' אחיאסף 1966.
4. גלנץ יוסף, תהליכי היגיון במבחן הפסיכולוגי תשל"ה, אונ' בר – אילן.
5. הרמתי ש', שיכתוב דירקטי, האונ' העברית בירושלים, תשמ"ב.
6. וכסלר דוד, מבחן וכסלר לילדים מדריך לבוחן. המכון לפסיכולוגיה התפתחותית, אונ' עברית בירושלים, ש.פ.י משרד החינוך והתרבות.
7. וכסלר דוד, תדריך עברי למבחן וכסלר לאינטליגנציה בגיל הגן – המכון לפסיכולוגיה התפתחותית, האונ' העברית בירושלים, ש.פ.י משרד החינוך והתרבות.
8. כספי ד', החשיבה, בי"ס לחינוך של האונ' העברית בירושלים, 1973.

נספח א

תוכנית לימודים אישית – חוק החינוך המיוחד תשמ"ח פרק ד' סעיף 19

- 19 (א) בראשית כל שנת לימודים ולא יאוחר ממועד שקבע השר בתקנות, יקבע הצוות המטפל במוסד לחינוך מיוחד, תוכנית לימודים אישית לכל ילד חריג הלומד באותו מוסד.
- (ב) לצורך קביעת תוכנית הלימודים האישית יוזמנו הורי הילד החריג או מי שהשר קבע, לענין זה, בתקנות.
- (ג) בסעיף זה "תוכנית לימודים אישית" – תוכנית המתארת את רמת תפקודיו של הילד החריג בעת הכנתה, מטרות ויעדים לימודיים, פרק הזמן להשגתם, האמצעים הדרושים להשגתם ואמות מידה לבדיקת השגתם.

נספח ב

מדריך לבניית תכנית למודים אישית בחנוך המיוחד

שכבה צעירה
כתובת א'-ג'

ה	ד	ג	ב	א	
תפיסה חזותית	חשיבה	שפה	התמודדות יומיומיות	ידע כלכלי	
פתוח תפיסה חזותית באמצעים תלת מימדיים	פתוח חשיבה המבוססת על הפעלת החושים בנוכחות המפץ - שלב החושני תנועתי	פתוח הכושר לבטא מילה בודדה	הקניית ואמונה בומצאים יום יומיים	הקניית פדטים אישיים	1.
פתוח תפיסה חזותית באמצעות ביצוע גרפי	פתוח חשיבה נרום מושגית - מונחי סיבה ותוצאה באופן מוחשי	פתוח הכושר לבטא שתי מילים	בצוע הוראות	הכרת חלקי גוף	2.
פתוח תפיסה חזותית בהדגשת הכיוון	פתוח חשיבה נרום מושגית סמלית - פתוח השפה והמשחק הסמבולי	פתוח כושר הצגה של עצמים ללא שיום	פתוח הכושר לניתוח תמונה	הכרת בעלי חיים וצמחים	3.
פתוח מודעות לקריטריונים המאפשרים השוואה חזותית	פתוח חשיבה נרום מושגית ברמה מתקדמת	פתוח כושר השיום של חפץ על מי גידוי ממשי	הקניית היכולת להבנת פעולות יומיומיות	הקניית מושגי זמן	4.
פתוח תפיסה חזותית באמצעות העתקת צורות מורכבות	פתוח התפיסה החזותית בשלב החשיבה האינטואיטיבית-קביעת ההתאמות לעומת ההגיון	פתוח הכושר לבטא שיוכרות וזמנים שונים	פתוח כושר השינוטת באמצעות חומרי משהו	הכרת צבעים	5.
פתוח כושר השוואה לפי הזכרון	פתוח חשיבה אינטואיטיבית	פתוח הכושר לשימוש בשפה מורכבת	פתוח כושר הבנה למצבים הקשורים לזולת	הכרת חומרים	6.
פתוח תפיסה חזותית באמצעות בצוע הוראות מורכבות	פתוח חשיבה אוסרציונלית - קביעת האיון לעומת והתאמות	פתוח הכושר של שימוש בבנינים מורכבים	פתוח הכושר לשימוש מודי	הכרת יחסים במשפחה	7.
פתוח תפיסה חזותית באמצעות נחוח תמונה	פתוח חשיבה אוסרציונלית ברמה מתקדמת	פתוח הכושר של ותבטאות ללא ומשהו	הבנת מצבים מורכבים בחיי היומיום	הכרת בית - השער	8.
פתוח תפיסה חזותית באמצעות הערכה אסטטית	פתוח כושר הכללה ברמה מורשית	פתוח הכושר של שימוש גמישות יחס	הסקת מסקנות מחוויה אישית	הכרת הסביבה הקרובה	9.
פתוח תפיסה חזותית באמצעות איון המרחב	פתוח קשב וזכרון שמיעתי	פתוח יכולת והאבחנה בין גיאודים	הקניית חזוי והמשפחה	ידיעת הארץ	10.

נספח ג

שכבה צעירה
כתות א'-א'

חחום : א. ידע כלכלי

י ע ד : א.מ. הכרת הסביבה השכונת

ה ע ד ו ת	בדיקה חוזרת תאריך.....	ה ע ד ו ת	בדיקה א' תאריך.....	מטרות:
				9.1 הקניית מרטים לגבי כתובתו של התלמיד.
				9.2 הכרת מקום מוכר שלידו נמצא הבית (ליד...).
				9.3 הכרת מרכז קניות קרוב לבית
				9.4 הכרת האיזור בו נמצא ביה"ס (שכונה)
				9.5 ידיעת ציון בולט לביה"ס לצורך נקודת אחיזה למיקום ביה"ס

י ע ד : א.מ. ידיעת הארץ

ה ע ד ו ת	בדיקה חוזרת תאריך.....	ה ע ד ו ת	בדיקה א' תאריך.....	מטרות:
				10.1 ידיעת שם הארץ
				10.2 הכרות ירושלים כעיר בירה
				10.3 הכרות והמושגים - "ארץ" "תוצוארץ" ואבחנה ביניהם
				10.4 הכרת ערים גדולות בארץ: ת"א, חיפה, באר-שבע.
				10.5 הכרת תולדות הישוב בה התלמיד גד.
				10.6 הכרת שמות ארצות שכנות (אחת או שתיים)
				10.7 הכרת צורות נוף בגוון ים, הר, עמק, גבעה.
				10.8 התנסות במפת תבליט של מקום מוכר היטב

נספח ד

מכונן הוראת שעת קלנה

שם המלמד: _____
 הינד השנתי שבו נכללת המפרה הכללית: _____
 המפרה הכללית (ניסוח התנהגותי): _____

מידת השליטה והערים	סוג סיג	סוג התמכה	משיבים ותמיכים	אינטרויוו ו/או שכניסות הוראה	ניסוח המפרה הכללית (מפרה-הוראה-למונח-מפר)	מספר
						1
						2
						3
						4
						5
						6
						7
						8
						9
						10
						11
						12
						13
						14
						15
						16